

ACC. N:R M. 13370: 1-27.

Landskap: *Västergötland* Upptecknare: *And. Johansson, Herid*
Härad: *Kind* Berättare: *olika personer; se uppt. bl.*
Socken: *Ö. Frölanda* Berättarens yrke: *dens baksida!*
Uppteckningsår: *1954* Född år _____ i _____

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

*Allmogens sittmöbler. s. 1-27.
(sid. 27 tecken.)*

LUF 94

Suf 94

1

Allmogens sittmöbler. Bänkar.

Bänkar runt väggarna, torde ej ha före-
kommit å denna ort, eller sträcker det
sig så långt tillbaka i tiden, att det ej
går att få några exakta eller värdefulla
upplysningar om det. De de perso-
ner, som jag frågat är det blott två, som
härut talas, sådana bänkar runt väg-
garna i en stuga. De hade själva ej
sett det, och troligen ej heller de som be-
rättat det för dem. Läsoffor har funnits
runt väggarna, det var ganska allmänt
här förr, före 1900-talet, i många fattiga
hem även många år in på 1900-talet. Dessa
läsoffor var yttre enkla, fyra ben, en tät
botten, en rätt uppstående bräda runt
omkring, dessa var ju avsedda att ligga
i, de var fyllda med råghalm, i fattiga

hem låg ^{2.}di direkt på kälmen, i bättre hem
hade man ett tyg över kälmen. Dessa trä-
soffor, eller är det kanske lika rätt att kal-
la dem träbänkar, användes ju i första
hand, till att ligga i, men även till att
sitta i. Berättaren John Johansson är ägare
av en gammal bänk, varan medföljer en
skiss, han hade i sin ungdom, fått tag
i denna av ett gammalt par, granar till
konen. Det är en s.k. "Ångsbänk". Den var
placerad framför bakugnens, det var
lock å denna och förvarades lite av varje
ämbä, strumpor, tröjer, och dygigt.
Den kunde väl användas till sittbänk
men ej till liggbänk locket är blott 30 cm
brett. Om sådana bänkar varit helt all-
männa i äldre tid, är dock knappast
troligt, jag har inte lyckats få reda

se sid. 27!

på någon mera. Berättaren uttalar, att
på hans morföräldrahem också funnits
en sådan bänk. Det troliga är, att det
med dessa bänkar var, som med mycket
enligt, att någon fann på att göra en
sådan och sedan gjorde hans grannar
likadant. Den bänk som äges av berätta-
ren är mycket enkelt gjord, räst och
slätt utan minsta utsmyckningar eller
sniderier, ej heller målad. Några bänkar
för fjäderfä, torde ej heller ha funnits,
med det fanns hem, där man hade fjäderfä
i böningshuset troligen i köket, fast det
var ej allmänt. Hur deras rörelsefrihet
var begränsad vet jag ej bestämt, men
har hört uttalar att det var en hylla med
fräspälar omkring. En gammal, för
många år sedan död stomakare berättar

ACC. N:R M. 13370:4.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

4

från sin gesälsid, "alla hantverkare vandrade ju i kring i byn på denna tid" att de en gång kom till en gård, som hade hönsen inne i köket. Husmodern på gården visade att de skulle börja arbetet kl. 2 på morgonen, detta tyckte skomakarna var för tidigt, men tyckte började att gata och väckte den vid denna tid. De fann då på rådet, att nästa kväll, med en bekrädd binda om nålbet på tyggen så han ej kunde gata, förrän trädet tagits bort. Någon exakt tidpunkt när den äldre möbleringsplanen ändrades för en nyare är svårt att bestämma. Det skedde mer systematiskt år från år och tog en ganska lång tid. Många gamla höll emist fast vid det gamla och nya. I de förmögna ^{hemmen} skedde ombyggnad.

hastigare. I de fattiga hemmen långsammare, där hade man ej råd att kasta bort en möbel så länge den gick sönder. Orsaken till att man ändrade på möbler var väl den att tiden även på detta område i samband med framåtskridandet ändrades. Vissa personer började att ägna sig åt möbelsnickeri och kom med nya idéer. I senare tid de första möbelfabrikerna.

Pallar!

Pallar av olika slag funnes och fins vissa typer än idag. "Bönpall", som framgår av namnet var det en pall, som användes vid rustida husandakter.

Denna pall var ej stor, en 30-35 cm lång en 15-20 cm hög, men om det skulle vara en fin sådan skulle den vara klädd

med tyg. "Brudpallar", dessa hade ungefär samma utseende, som en börpall och användes vid vigsel i hemmet.

Brudpallar fanns ej i varje hem, utan lånades ut av dem, som ej hade. Brudpallar skulle alltid vara klädda med något fint tyg. "Sängpallar", dessa pallars översida var ganska sluttande, såväl har jag aldrig sett mer än ett par, och det är nu ganska långesedan. Om dessa pallar endast skulle vara en prydnad, när sängen var upp bäddad, eller de hade någon praktisk användning, vet jag ej med säkerhet.

Men hroligt är att de användes, som fotpallar vid uppstligandet av sängen. "Fotpallar" var små enkla oklädda, omålade, som man använde till att sätta foten på när man tog på skumpar, skor, och vid barstning av skor, dessa användes ganska länge.

och var en mycket praktisk pall. Mylkpallar
fanns och finns ännu idag. En pall som jag ej
vet något speciellt namn på, som användes vid
kardning och spinning av ull. Det var en
stor kraftig pall vars höjd ofta var anpassad
efter den, som använde den, höligen var dess
namn kard eller spinnpall. En annan namnlös
pall, var en som användes, när en moder, framför
en öppen spis skulle sköta om sitt barn, den-
na pall var också stor och kraftig och mera
stallliknande typ.

"Stolar" Vissa stolar man hade samtidigt, med bän-
kar runt väggarna kan jag ej besvara. De bättre
rummen fingo först stolar, här hade tidigare i
regel varit kistor. Hur stolarna var uppställda
är nog svårt att ge en beskrivning om, då det
ta enligt mina förfrågningar, tycks ha varit
mycket varierande i de olika rummen.

Mycket varierande var också de olika stolttyperna, beroende av, att i äldre tid var de flesta s. k. hemmagjorda. En gjorde en stoltyp så, en annan så, nästa stol ändrades i ryggstöd, eller sits, på detta sätt kom det att bli, en massa olika typer. Det var nog ibland almogen, lika dant i hela socknen, undantag får nog göras för några stycken s. k. herrskapsställen.

Dessa hade säkert, långt innan almogen i gemen skaffat sig nyare möbler av alla slag.

Särskilda stolar för farföräldrar har funnits en s. k. "farfarsstol". För husmodern eller husfadern, inga med särskild benämning. Men annars var det nog så, i de flesta hemmen, att mor: far hade sina bestämda stolar. Något hem, som hade särskild, eller särskilda stolar för värdar eller andra herrskapspersoner har jag ej lyckats utröna. Endigt tidens sed, tog

man väl fram det bästa man hade, när någon sådan person kom på besök. Stolar med armstöd förekom, men var ej allmänna. Det var en sådan stol, som här kallades för farfars stol, för en gammal var det väl en bekväm vilostol. Lunnas hade en sådan stol, inget namn särskilt, ej heller armstöden. Kullerstol och brudstol är ingen, som har hört uttalas. Nattstol, denna benämning av en stol har förekommit, och var troligen en bekvämare stol, som användes vid våkning av sjuka. Domarstol har heller ingen, här & orten här uttalas. men själv har jag läst om det i bygdeberättelser, om jag minns rätt var det från norrland. Enligt denna berättelse skulle en sådan stol finnas i nämndemansgårdarna om härads hördingen "domaren" kom dit på besök eller förrättning.

Beskriva de äldre stolttyperna, blir kanske lite
svårt att göra, som jag förut nämt, har det
ju varit massvis med olika typer. Jag med-
delar en teckning över en stol, som väsentligt min
moders, farmors stol. Min morfar var född
1836 så den torde datera sig ungefär från
denna tid, kanske är den betydligt äldre.
Teckningar av föremål, som jag ej sett kan jag
inte göra, jag är mycket svag på teckningar.
Stolsteckningen har en min svägerska gjort.
Enligt min berättelse var nästan alla äldre
stolttyper alltid utrustade med eller mindre
även så inga raka ben eller ryggstöd.
Stolsbenen var infästade i en träslå, som
gick under sätet. Sätena hade olika for-
mer, ofta var de raka, men förekom också
skålförmiga. Stolar med hälsits torde ej
ha förekommit. Det näst oerhörda träslag

ACC. N:R M. 13370: //.

//.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND.

//

till stolar var björk, men tillverkades även av
fur, ask även ek. Den stol som teckningen
avser, har sits av ek, ben och ryggstöd av
björk. Ytbehandlingen av stolarna var också
olika, i regel, om det skulle vara bättre så-
dana, var träet slätbehandlat, och målat.
Olika färger på samma stol kunde förekomma
t.ex. svart sits, bruna ben och ryggstöd.
Mörkbrun, ljusbrun, även vit färg förekom
på de bättre stolarna. Köksstolar och sto-
lar för vardagsbruk, var mest omålade,
träet skrapat med en glasbit, så att ytan
blev slät. Färgbetsning och polering förekom.
En rätt mycket förekommande stollaga, med
ryggstöd ^{best} av en bredare bräda i mitten och
två smalare vid sidan om. Med denna
typ av ryggstöd förekom ofta olika ut-
skärningar på den breda brädan upptill.

Dessa sniderier vara ej allmänt förekomman-
de, ej heller vissa motiv, det var nog så, att
alla snickare eller tillverkare av stolar
ej var kunniga med sniderier. Jag har
ej lyckats att få någon bestämt uppgift på
hur dessa sniderier såg ut och kan också
ej återge en bild av dessa. På de målade
stolarna förekom ofta å ryggstödet en
målade blomma. Några motiv från bibelns
värld har ej jag, ej heller mina berättare
härut intalat. Trebensstolar har funnits,
de var ganska allmänna, deras benäm-
ning var "halvmånsstolar", denna benäm-
ning fick stä för att sitsen hade formen
av en halvmåne. Det var samma stoltyp
som den medsända teckningen utvisar, fast
denna stol har två, lite snestäda ben, hade
trebensstolen, sitt runda ben där i mitten.

Denne stoltypen var varierande i utseende, en del av sittarna var mer spetsiga bakåt, en del runda, i regel var de omålade och inte absyftbehandlade. Om denne stoltypen varigt mer vanlig här, än på någon annan ort, eller om den påbörjats här, eller införts hit, från annan ort, kan jag ej bestämt bevärta. Någon särskild användning hade nog ej denne stoltyp, det fröliga är att de fick användas till lite av varje i dagligt bruk när någon behövde vänling att sitta på. Fäststolar har ingen kört anslutas. Stolar utskalkade av en frödstam, har jag sett, fast inte här i l. Frölunda, jag såg dem i en vikingasal i Sleberg Halland. Berättaren John Johansson antalar att det funnits i en gård, som heter Tinabo i Nyöbäck, det är en grannsocknen till Frölunda, och denne

gård gränsar intill fjölunda. Detta var en gammal gård, som länge bebots av samma släkt, de siste av denna släkt, som ägde gården var fem systkon två kvinnor och tre män. Ingen av dem var gift, de var mycket sparsamma och förmögna, de hade förvarat det mesta av släktens egendom från många generationer. Nu är de alla döda, den siste för blott 1-2 år sedan och hemmet upplöst. Vårfar jag berättar detta från Finabo, är först att det var ett från orten särpräglat hem, där inget fick förföras om allt gammalt bevaras. Så om någons fans fans förvarat en sådan stol så var det med all säkerhet där. Dessa stolars rätta benämning är väl kubbstolar. Här har di vist kunnat "kubbstolar" och var en sorts föregångare till senare tidens farfarsstolar, i vissa fall hade di också denna benämning.

Stolar med underdel, som kunde användas till förvaring, har troligtvis ej funnits här. Ej heller stolar, som kunde användas som bord. Gungstolar fanns i de alla flesta hem. De hade svängda medar, alltså de svängda medarna gick direkt på golvet, stolsen var också svängd stor och rymlig, bekväm att sitta i, ryggstödet bakåtlutad och ganska högt, svängda armstöd. Sådana gungstolar finns ännu bevarade i en del hem och har de senaste åren, om det funnits någon sådan på en auktion, varit väldigt eftertraktad. Om de varit väl bevarade har de också betingat höga priser. Det fanns såväl lackerade, som målade. Vi hade en sådan gungstol i mitt barndomshem, som inom parantes sagt vi barn förstörde, genom att ligga den bakåt, när någon av systererna satt i. Den stol var svartlackerad, med silverränder.

En gammal dam i Ö. Frölunda Hederdons hem berättade för mig, att det funnits gungstolar som var gjorda av hasselkäppar, bukäppar och dylikt fräslog. Gungstolar med spiral fjädrar, kom i bruk vid 1900-talets början och senare. Patentet med spiral fjädrar var amerikanskt, stolen för övrigt tillverkades nog i Sverige av möbelfabriker. Denna stols fördel var, att medarna mot golvet stog still, man kunde ha den på en snygg matta, men de var ej så bekväma att sitta och gunga i. Särskilda barnstolar fanns, den här mest förekommande typen var försedd med medar, eller var de med fyra steg, gav med till att stå på, de tre sidorna var låta, den fjärde med en brästa fram, denna stol var avsedd för små barn, som ej ofta förflytta sig.

Den andra stollypen, för lite större barn, den var näst lik den först nämnda, men med massor av inget golv, den användes mycket när barnen lärde sig gå och kallades för gästol. De äldre stollyperna på denna ort, fonde icke i någon nämnvärd grad ha ersatts av nya försän efter 1900 talets början. Stolar med sitt av rotting var rätt allmänt, om det skulle vara finare stolar, dessa var i regel med löstagbara sittor, fyrkantiga eller något avlänga. Långa stol för övrigt fanns i olika modeller, men näst med raka länar. Pinnstolar hade nog alla 7 pinnar i ryggen, vi har många kvar här i hemmet såväl av äldre, som yngre typ och alla har 7 pinnar i ryggstödet. Pinnarna varo i allmänhet varrade, men färgda pinnar förekom också, detta till stolar, som förekom helt i vardagsbruk. Träslag var näst björk, men

men även rask. Träsitsen var i regel urskottad
skälformad, en sitstyp, som också förekom
ganska allmänt, var mera figurformad, den
främre delen av sitsen, var då mera ned-
svängd och i mitten fram en nästan skar-
rande. Både oljefärgs målade, som polerade
stolarfäns, färgnyansen var ganska skif-
tande, men blå färg var dominerande,
de polerade stolarna fick ju mera av
trädslegets färg. Att precisera ett årtal
när de stoppade och klädda stolarna
kom i bruk, är nog rätt svårt ^{att} göra. De
färmögare hemmen med förbindelser utåt
kunde nog ha haft ~~många~~ möjligheter att
skaffa sådana, så fort de fanns i markna-
den. De flesta allmogehem frågade att det ej
funnits stoppade och klädda stolar, sådana
allmänt förrän efter 1930-40 talet. Vid en

nogare granskning tror jag att det ännu i dag fins hem, där det inte fins några stoppade stolar. Bland de äldre ansågs detta som lyx och de fåtäljestolar, som de har, har de i regel fått som present av sina barn. En stoltyp, som jag minns från min barndom, var en salsstol passande till den tidens stora och tunga salsmöbel av ek. Dessa stolar var också av ek, stora och tunga, sitsen av läder, ~~med~~ stoppning av tagel, lädret var i regel fästet med möbelspike av koppar eller mässing. Tilverkning av möbler i äldre tid, kunde så gott som helt ha fiverkats i bygden åtminstone de som användes i allmogehemmen. Undantag fins ju givetvis, moraklockor och sådant speciella saker, men i regel köpte man dem ej långväga ifrån.

Marknadsvarar vara dessa möbler i äldre tid
ej, i så fall i mycken liten skala, de som
var något kunniga med snickeri gjorde de
enklaste möblerna själva, eller beständes
de hos någon bysnickare. Såväl möbels-
snickare, som stolsnickare har funnits. Jag
kände en man vid namn August Magnusson
död för 20-25 år sedan han tillverkade
pänstolar och enkla soffor och sängar
men endast på beställning, han var också
jordbrukare, så för honom var det en hings-
la. Det var många, som gjorde, som gjorde
som han och de flesta hade små jordbruk.
En möbelsnickare, som tillverkade s.k. fina-
re möbler, med beläggningar, sniderier
m.m. hans namn var Lyden. Han bodde
på ett ställe här i E. Tröunda, som
Peter Hissabo och som ännu är bebott.

Han skall enligt ryktet ha varit en mycket fin och skicklig möbelsnickare. Han var också socknens "klockare" organist. Hans verksamhet här hade varit ~~här~~ 1850-1875 eller något senare. Hissabo stället som han bebodde ägdes av kommunen, han bodde där frist, skulle ha jorden skärd och benkad, veden framkörd från skogen; ungefär som en ^{societ} ~~intel~~ i sina rotbönder".

Detta var hans lön för klockartjänsten, plus att han en gång om året fick ta upp kallet i kyrkan. Jag frågade berättaren om han visste, om något av hans möbler ännu fanns kvar i bygden, men han visste inget bestämt därom. En stalmakare var funnit, men det var nu på senare år, han dog för en fyra-fem år sedan 93-94 år gammal. De sista 20-25 åren, var hans hundsakliga

ACC. N:R M. 13370: 22.
22.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

22

Sysselsättning tillverkning av en speci-
ell gammal stolygn. Dessa stolygn hade
en barockstil, det fanns inte en rak
del, varken i ryggstöd, sits eller ben,
de var avsedda för stoppad sits. Jag har
en morbror, som bor i Söndrega socken, han
är 85 år gammal i år, hans namn är Karl
Erlundsson, han har i många år, och gör
ännu i dag, en sorts gamla och förmåna
stolar på beställning, de flesta till Borås.
Han var i yngre år byggnadssnickare, förmån
vid många kyrkobyggen i Göteborg och Bohus-
län, jag vill minnas att han också var smed,
vagnmakare och slädmakare. Signaturer
på möbler, som angav tillverkaren, var ganska
vanligt i ålder tid, däremot var det inte van-
ligt, men förekom, att ägarens initialer, var
inskurna eller målade.

Varifrån man fick stolar i senare tid, alltså de bättre stoppade stolar, kan berättarna inte riktigt bestämt enge. De fanns ju heller inte så många av dessa i allmogehemmen. De köptes i regel från möbelaffärer i Borås och Svenljunga. Pinnstolar tillverkades i stor skala i Småland. Landerud ett litet stationssamhälle nu 4-5 mil härifrån levererade sist mycket pinnstolar till denna bygd. De köptes av såväl fasta möbelhandlare som marknadsförsälgare och var säkert i många år en ganska stor artikel. De var billiga i inköp jämfört med de andra mera konstnärligt tillverkade stolar, som förekom vid samma tids åder. Med detta kan jag med minna berättares hjälp besvara frågeformuläret, så gott jag kan. Utan frågeformuläret vill jag berätta om möbler, som i stor skala förekommit här och

i en del hem ännu fins kvar. Dessa möbler tillverkades i Bollebygd, en socken mellan Borås och Göteborg. De gick allmänt under benämning en "Bollebonmöbler" (benämningen efter gamla kind. bespråket). De tillverkade, liöångar, soffor, bord, stolar, en möbel, som gick under benämningen "skänk" denna möbel hade två dörrar å framsidan närmast golvet med hyllor inuti, för porslinslinne, m.m., Ovan detta två utdragbara gauska äggnaläddar, övert en, av hela skänkens bredd. en 3-6 tum äggnaldragbar lädd. En mycket enkel men praktiskt användbar möbel. Mor och far gifte sig 1899 de hade köpt hela sitt möbelmang av sådana möbler. Alla möbler var tillverkade av gran eller fur, var väl hyade och betrade. De tillverkades ej fabriksmässigt, utan av bönder i Bollebygd. Far brukar ofta att tala om dessa möbler, han sade bland annat, att en del hade

hur en del blev vid köp av dessa möbler. En del av tillverkarna hade ej haft nog stort främ, utan dessa möbler tockade i sär. Men far hade haft hur för mor har skänken kvar ännu och den är lika fin i dag som 1899. Med stolarna var sämre, dessa var också av gran eller furubräder, också inga pinnstolar. Sitsen var också av tvärgående raka bräder, när stolen används en tid och började lossna i fogarna och blev som det allmänt sade "levijs" var den farlig att sitta på. Om man satt på en sådan stol och ej satt still, kunde ett man fick sig rejola nyp. Dessa stoltyp är den billigaste, men även sämsta som förekommit här i bygden. Dessa Ballabomöbler var marknadsvara, de såldes av tillverkarna själva, de hade också försäljningsplats i Borås.

ACC. N:R M. 13370:26.
26.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

26

Vid kontroll av dessa uppteckningar, ser jag att jag glömt, 1. att anteckna för "brudpallar" att dessa hade handlag, ett i varje ända av pallen. 2. att tebenspallar fanns, även ^{med} naturvuxna ber. Detta berättade en gammal dam på Äldersdomshemmet här, Lina Johansdotter född 1864 alltså 90 år i år, hon har ett fenomenalt minne, är precis klar i sitt huvud, och berättar gärna, men hon är nästan döv. Därför är det mycket svårt att intervjua henne, alltså svårt att få en riktig sammanfattning av vad hon berättar, så jag kan inte närmare återge hur dessa tebenspallar såg ut.

ACC. N:R M. 13370:27.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Helld stolar höjd 66 cm
höjd till rygg 38 cm.

Ungsbänk

